

Tekenen in de Tijd 157

24-30 juli 2022

Afgelopen zaterdag was het feest van Birgitta van Zweden. 11 juli was het feest van Benedictus en 9 augustus dat van Edith Stein. Alle drie zijn zij patro(n)es van Europa. Erik Borgman gaat op zoek naar de achtergronden van deze titel en de betekenis van hun patronaat voor vandaag.

Op 23 juli viert de Rooms-Katholieke Kerk het feest van Birgitta van Zweden. Dat wil zeggen, de Rooms-Katholieke Kerk in Europa, want Birgitta is 'patrones van Europa'. Nadat ik dat afgelopen zaterdag in de lauden en de vespers had gezegd, ontstond er aan tafel bij ons thuis een gesprek over de betekenis en de achtergronden daarvan.

Sinds 1964 heeft Europa een patroonheilige: Benedictus van Nursia, de stichter van de Benedictijnenorde en daarmee de vader van het kloosterleven in het Westen. Paus Paulus VI was bij de afkondiging van dit patronaat duidelijk over de inspiratie erachter:

Bij de ineenstorting van het uitgeputte Romeinse rijk, terwijl sommige streken van Europa in duisternis leken te vallen en andere nog steeds verstoken waren van beschaving en spirituele waarden, was hij er met een voortdurende en volhardende toewijding om de dagenraad van een nieuw tijdperk van ons continent voort te brengen.

Door hun kloosterleven verkondigden de benedictijnen metterdaad de wet van Gods liefde, leefden het belang van toewijding aan het gebed voor en maakten met hun arbeid de aarde beter bewoonbaar. Toen paus Johannes Paulus II in 1980 naast Benedictus de gebroeders Cyrillus (827/8-869) en Methodius (815/20-885), apostelen voor de Slavische volken, tot patroonheiligen van Europa uitriep, onderstreepte hij hiermee vooral de verbondenheid van de kerk in het Westen met die in het Oosten. Maar hoe zit dit met Birgitta, die in 1999 samen met Catharina van Siena en Edith Stein tot patrones van Europa werd uitgeroepen?

Het was aan de vooravond van een nieuw millennium en Johannes Paulus II zag de millenniumwissel als een belangrijke gelegenheid voor vernieuwing van de kerk. Hij was met name uit op een vernieuwing van de christelijke aanwezigheid en de versterking van de verkondiging van het evangelie. Johannes Paulus II hechtte zeer aan de christelijke grondslag van Europa en pleitte er met kracht voor dat deze in de Europese grondslagverklaring – in de wandeling wel aangeduid als de Europese grondwet – zou worden opgenomen. Dat zou tevergeefs blijken.

Het was de paus echter vanaf het begin ook duidelijk dat verankering van het christelijk geloof in het verleden van Europa geen garantie gaf voor de invloed ervan in de toekomst. Het leven van de drie nieuwe patronessen zag hij als voorbeeldig voor het levende en actieve geloof dat hiervoor nodig was, schrijft hij in *Spes Aedificandi*, het zogenoemde *motu proprio* waarin hij hun patronaat afkondigt. De paus onderstreept hierbij dat het geen toeval is dat het om drie vrouwen gaat. In hen eert de kerk

de moed van vrouwelijke martelaressen die met verbazingwekkende vastberadenheid de wreedste beproevingen hebben doorstaan, het getuigenis van vrouwen die een voorbeeld zijn door hun radicale toewijding aan het ascetische

leven, de dagelijkse toewijding van talloze echtgenotes en moeders in de 'huiskerk' die het gezin is, en de charisma's van de vele vrouwelijke mystici die mede hebben bijgedragen tot de groei van het theologisch inzicht ...

Johannes Paulus II tekent aan dat elke keuze voor concrete heiligen in zekere mate willekeurig is. De kerk kent een grote menigte van getuigen die op hun manier en op de plaats waar het leven hen bracht, het geloof op een voorbeeldige manier hebben vormgegeven. Er hadden dus zeker ook andere vrouwen gekozen kunnen worden. Maar waarom dan toch deze drie?

Het duidelijkst is dit bij Edith Stein (1891-1942). Deze in Breslau geboren Joodse vrouw en begaafde filosofe werd katholiek en karmelietes, maar bleef ook als zuster Teresia Benedicta van het Kuis haar verbinding met het Joodse volk cultiveren en eren. Juist ook toen dit volk massaal gediscrimineerd en gekleineerd, gedeporteerd en vermoord werd. Haar Duitse medezusters dachten dat zij veilig zou zijn door haar onder te brengen in het karmelietessenklooster in het Limburgse Echt. Daar werd ze echter na de stellingname van de Nederlandse bisschoppen tegen de Jodenvervolging op 2 augustus 1942 door de Gestapo gearresteerd en via kamp Westerbork naar Auschwitz gedeporteerd. Daar stierf zij enkele dagen later in de gaskamer. Zij verzinnebeeldt de verwevenheid van de katholieke kerk met het lijden en strijden van het twintigste-eeuwse Europa en laat zien hoe het geloof te midden hiervan op wonderbaarlijke wijze staande kan blijven.

Van de als leek met de dominicanenorde verbonden Catharina van Siena (1347-1380) benadrukt Johannes Paulus II dat zij onvermoeibaar was in haar streven om de vele conflicten op te lossen die de samenleving van haar tijd teisterden. Zij sprak wereldlijke en kerkelijke leiders aan op de noodzaak moreel zuiver te leven en maakte duidelijk dat er in een door christelijke waarden geïnspireerde samenleving nooit voldoende redenen konden zijn om wapens te laten prevaleren boven de wapens van de ratio. Zij wordt hiermee geschetst als vredesactivist en verkondigster van het belang van een christelijk leven voor een menselijke samenleving. Dit sluit nauw aan bij de wens van Johannes Paulus II om duidelijk te maken dat de hoop om een rechtvaardiger wereld op te bouwen die door de verwachting van het naderende nieuwe millennium gestimuleerd werd, vraagt om de erkenning dat de waarde van de menselijke inspanning afhankelijk is van de goddelijke genade.

In het geval van Birgitta van Zweden (1302-1373) wijst Johannes Paulus er in *Spes Aedificandi* op dat zij de eerste helft van haar leven echtgenote en moeder was. Hij hoopt daarmee naar eigen zeggen het belang van echtgenotes en moeders duidelijk te maken in het opbouwen van Europa en hij wijst rop dat een van Birgitta's dochters, Catharina, eveneens als heilige wordt vereerd. Tijdens haar huwelijk combineerde Birgitta het leven met haar man met een intens gebedsleven, studie van de Bijbel, ascese en werken van barmhartigheid. Samen met haar man stichtte zij een klein ziekenhuis, waar zij persoonlijk zieken verpleegde. Birgitta was bovendien een gewaardeerde lerares en raadgeefster.

Na de dood van haar man ging Birgitta op bedevaart naar Rome en het Heilig Land en stichtte de Orde van de Allerheiligste Verlosser, ook aangeduid als birgittinessen. Paus Johannes Paulus II prijst de dienst die zij hiermee bewees aan de kerk op een kritisch moment van haar geschiedenis. Daarnaast stelt hij haar diepe gevoel voor het mysterie van Christus ten voorbeeld, dat zich uitdrukte in profetische visioenen en een zich steeds verder verdiepende toewijding aan hetgeen door de

omstandigheden van haar gevraagd werd. Bovendien, zo schrijft hij, is deze Zweedse heilige 'een kostbare oecumenische "brug" naar de Scandinavische landen die door de reformatie vrijwel geheel van de gemeenschap met Rome zouden worden gescheiden.'

Inzet van Johannes Paulus II was dus dat de drie patronessen de kerk in Europa zouden inspireren om breuken te helen, terug te keren van morele dwalingen, zich verbonden te weten met de slachtoffers van haar eigen geschiedenis en zich van daaruit te vernieuwen. Niet allereerst als institutie, maar in en vanuit het concrete geloof van gelovigen. Het belang hiervan is na 1999 zeker niet minder groot geworden.

Erik Borgman, lekenDominicaan
voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus

Het *motu proprio* waarmee Birgitta van Zweden, Catharina van Siena en Edith Stein tot patronessen van Europa worden uitgeroepen, *Spes Aedificandi* (1 oktober 1999) is niet beschikbaar in het Nederlands, maar in onder meer het Engels, Duits en Frans te vinden op https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/motu_proprio/documents/hf_jp-ii_motu-proprio_01101999_co-patronesses-europe.html.